

Vurgu, Ton ve Durak

Aynı cümleyi farklı anlamlara taşıyan üç araç: hangi sözcüğün öne çıktığı, sesin ezgisi ve nerede durulduğu.

▲ Bu Bölümde

- 1 Vurgunun sözcük, öbek ve cümle düzeylerindeki işlevini açıklayabilirsiniz.
- 2 Türkçede vurgunun yerini belirleyen eğilimleri ve yer adlarındaki ayrımı uygulayabilirsiniz.
- 3 Bildirme, soru ve seslenme ezgilerini ayırt edebilir, doğru üretebilirsiniz.
- 4 Durakları anlam birimlerine göre yerleştirebilirsiniz.
- 5 Bir anons metnini vurgu ve durak açısından işaretleyip okuyabilirsiniz.

▲ Üç Araç, Tek Amaç

Sesle anlam kurmak

- Aynı sözcük dizisi, vurgu ve durak değıştikçe farklı anlamlara gelir; sözcükler değışmese de mesaj değışir.
- Vurgu "neyin önemli olduğunu", ton "nasıl bir tavırla söylendiğini", durak "birimlerin nerede ayrıldığını" gösterir.
- Yazıda bu işleri noktalama kısmen üstlenir; konuşmada yükü tümüyle ses taşır.
- Anons metni yazılı hazırlanır ama sesle gerçekleşir; okuyan kişi noktalamayı sese çevirmek zorundadır.
- Bu çeviri kendiliğinden olmaz: metin önceden işaretlenir, sonra okunur.

DENEY

Tek cümle, beş anlam

- "Bu uçuş İzmir'e gidiyor."
- Sırayla her sözcüğü vurgulayın.
- Beş ayrı bilgi, beş ayrı yanıt.

02

Vurgu

Bir birimi diğerlerinden ayırarak öne çıkarmak; sesin şiddeti, yüksekliği ve süresi birlikte çalışır.

▲ Üç Düzeyde Vurgu

SÖZCÜK

Hece vurgusu

Türkçede genellikle son hecededir: kalem, uçak, terminal. Yer adlarında ve bazı yapılarda kural değişir.

ÖBEK

Grup vurgusu

Birden çok sözcükten oluşan birimde bir sözcük öne çıkar: "iç hatlar terminali", "emniyet kemeri".

CÜMLE

Anlam vurgusu

Cümlenin en önemli bilgisi vurgulanır. Türkçede bu öge çoğunlukla yükleme en yakın olandır.

▲ Türkçede Vurgunun Yeri

Eğilimler ve düzenli ayrıklar

Yapı	Vurgu	Örnek
Çoğu sözcük	Son hecede	u-çak, ter-mi-nal, yol-cu
Yer adları	Genellikle ilk hecelerde	An-ka-ra, İz-mir, An-tal-ya
Olumsuzluk eki	Ekten önceki hecede	gitme, açılmadı
Soru eki	Ekten önceki hecede	geldi mi, hazır mı
"de / da" bağlacı	Kendisi vurgusuzdur	uçuş da gecikti
Pekiştirme	İlk hecede	bembeyaz, sapsarı
Ünlem ve seslenme	İlk hecede	Sayın yolcularımız

▲ Anonsta Vurgu Kararı

Her cümlede tek bir şey öne çıkar

- Bir cümlede birden çok sözcük vurgulanırsa hiçbiri vurgulanmamış olur; seçim yapmak zorunludur.
- Seçim ölçütü şudur: yolcunun bu cümleden almasını istediğiniz tek bilgi nedir?
- Bilgi anonsu ise vurgu bilgiye gider: kapı numarası, saat, destinasyon.
- Yönlendirme anonsu ise eyleme gider: "kemerlerinizi bağlayınız", "koltuğunuza dönünüz".
- Nezaket ifadelerinde vurgu aranmaz; "teşekkür ederiz" vurgulandığında yapmacık duyulur.

ÖRNEK

Aynı cümle, iki karar

- "TK 2416 sayılı uçuşumuz A on iki numaralı kapıdan kabule başlamıştır."
- Bekleme salonunda: vurgu uçuş numarasında.
- Kapıda: vurgu kapı numarasında.

03

Ton ve Ezgi

Sesin cümle boyunca çizdiği yol; tavrı, niyeti ve cümlelerin türünü belli eder.

▲ Üç Temel Ezgi

BİLDİRME

Düşen ezgi

Ses cümle sonunda alçalır. Bilgi verir, kesinlik taşır. Anonsun temel ezgisidir.

SORU

Yükselen ezgi

Ses cümle sonunda yükselir. Anonsta seyrek kullanılır; gereksiz yere kullanıldığında tereddüt izlenimi verir.

SESLENME

Yükselip düşen

"Sayın yolcularımız" gibi seslenmelerde ses yükselir, ardından cümleye düşerek bağlanır.

▲ Tonun Tuzakları

- Monotonluk: tüm cümlelerin aynı ezgiyle okunması. Dinleyici birkaç cümle sonra dinlemeyi bırakır.
- Yapay canlılık: abartılı iniş çıkış. Reklam sesi izlenimi verir, güven düşürür.
- Yukarı bitirme: bildirme cümlesini yükselerek bitirmek. Söylenen bilgiyi kuşkulu gösterir.
- Cümle sonu düşmesi: ezgi değil şiddet düşer; son sözcük duyulmaz. Nefes planlamasıyla çözülür.
- Doğru ton, metnin içeriğinden çıkar: bilgi sakın, uyarı kararlı, özür samimi okunur.

04

Durak

Konuşmanın noktalama işaretleri; anlamın birimlere ayrıldığı yerler.

▲ Durak Türleri

Süreleri ve işlevleri farklıdır

KISA

Birim durağı

Öbekler arasında. Nefes alınmaz, yalnızca akış kesilir. Sayı dizilerinde her birim arasında kullanılır.

ORTA

Cümle içi durak

Virgülün karşılığı. Kısa nefes alınabilir; anlam birimlerini ayırır.

UZUN

Cümle durağı

Nokta karşılığı. Nefes alınır, ezgi tamamlanır, dinleyiciye işleme süresi bırakılır.

VURGULAYICI

Anlam durağı

Önemli bir bilginin hemen öncesinde. Dinleyicinin dikkatini toplar; ölçülü kullanılır.

▲ Metni İşaretlemek

Okumadan önce yapılan hazırlık

1

Anlam birimleri

Metni anlam öbeklerine bölün;
her öbeğin sınırına eğik çizgi
koyun.

2

Durak süreleri

Tek çizgi kısa, çift çizgi uzun
durak. Nefes alınacak yerleri
ayrıca işaretleyin.

3

Vurgular

Her cümlede tek bir sözcüğün
altını çiziniz. İkinci bir çizgi varsa
birini silin.

4

Riskli bölgeler

Sayı dizileri ve zor sözcükleri
işaretleyin; bunlar yavaşlanacak
yerlerdir.

İşaretlenmiş metin okunduğunda, dinleyici hazırlığı fark etmez; yalnızca anlaşılır bir anons duyar.

Durak, söylenmeyen ama duyulan şeydir.

Hiç durmadan okunan bir metin, her sözcüğü duyurur ama hiçbir anlamı taşımaz. Dinleyici bilgiyi duraklarda işler.

▲ Vurgu Yanlışının Bedeli

Anlam kayması nasıl oluşur

BİLGİ KAYBI

Yanlış sözcük öne çıkınca

"A kapısından kabule başlanmıştır"
cümlesinde vurgu "kabul"de kalırsa yolcu
kapıyı duymaz.

KUŞKU

İki vurgu birden

İki sözcük birlikte vurgulanınca hiçbiri öne
çıkamaz; dinleyici hangisinin önemli
olduğunu seçemez.

YAPAYLIK

Gereksiz vurgu

Nezaket kalıplarının vurgulanması metni
abartılı gösterir; samimiyet kaybolur.

▲ Ezgi Alıştırmaları

Tonu bilinçli kullanmayı öğrenmek

- Aynı cümleyi bildirme, soru ve şaşkınlık ezgisiyle okuyun; farkı kaydedip dinleyin.
- Bir anons cümlesini önce tek düze, sonra doğal ezgiyle okuyun; iki kaydı karşılaştırın.
- Cümle sonlarını bilinçli olarak alçaltma çalışması yapın; yükselerek biten cümleleri işaretleyin.
- Uzun bir metni yalnızca duraklarla oynayarak iki farklı biçimde okuyun.
- Bir haber metnini önce hızlı, sonra yarı hızda okuyup anlaşılabilirliği ölçün.

▲ Uygulama

Vurgu ve durak çalışması

SINIF İÇİ ÇALIŞMA

Metni işaretleyip okumak

- Size verilen kabin anonsu metnini anlam birimlerine bölün.
- Durakları iki farklı işaretle, vurguları altı çizili olarak gösterin.
- Metni işaretlerinize uyarak okuyup kaydedin.
- Aynı metni işaretsiz, doğaçlama okuyup ikinci kez kaydedin.
- İki kaydı eşinizle dinleyin; hangisinde bilgiyi daha kolay yakaladığınızı tartışın.

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTÜ

- Vurgu tek mi?
- Duraklar anlamlı yerde mi?
- Ezgi cümle türüne uygun mu?
- Cümle sonları düşmüyor mu?

▲ Özet

- Vurgu neyin önemli olduğunu, ton hangi tavırla söylendiğini, durak birimlerin nerede ayrıldığını gösterir.
- Türkçede vurgu çoğunlukla son hecededir; yer adları, olumsuzluk ve soru eki düzenli ayrıklardır.
- Bir cümlede yalnızca bir sözcük vurgulanır; seçimi yolcunun alması gereken bilgi belirler.
- Anonsun temel ezgisi düşen ezgidir; yükselerek biten bildirme cümlesi kuşku üretir.
- Metin okunmadan önce işaretlenir: anlam birimleri, duraklar, vurgular ve riskli bölgeler.

SONRAKİ BÖLÜM

Etkili Konuşma ve Hitabet

Gelecek hafta için: iki dakikalık hazırlıksız bir konuşma yapmanız istenecek. Konu derste verilecek.